

Т.С. Елиот

ПОКЛОЊЕЊЕ МУДРАЦА

*Било је хладно,
Најгоре доба године
За путовање, тако дуго путовање,
Путеви непроходни, а време лоше,
Безнадежна зима.
Камиле непослушне, изранављене, тврдоглаве,
Лежале би у снегу који се топио.
Понекад смо жалили за
Летњим палатама, терасама,
И свиленим девојкама које служе шербет.
Камилари су псовали и гунђали,
Бежали, тражили пиће и жене;
Ноћу су се ватре гасиле а ми остајали без заклона;
Непријатељски градови, сумњичаве вароши,
Прљава села и високе цене:
Било нам је тешко.
После свега, радије смо путовали ноћу,
Спавали би тек по неколико тренутака,
Док су гласови у нашим главама непрестано говорили
Да је све то била лудост.*

*Ипак, у зору, стигли смо у благу долину,
Влажну, испод предела под снегом, мирисног биља;
Са брзим потоком и воденицом која разбија мрак,
И три дрвета на ниском небу,
И старим белим коњем у галопу по ливади.
Дошли смо у крчму са вином лозом изнад довратка.
Испред отворених врата шест руку се коцкало у нешто сребра,
А стопала шутирала винске мехове.
Не сазнавши ништа, наставили смо*

*И стигли ноћу, и тачно на време
Пронашли место; био је (могло би се рећи) успех.*

*Сећам се свега, иако је било веома давно,
И кроз све бих поново прошао. Али ти записи,
Ово записи,
Ово: да ли нас је на толики пут навело
Рођење или Смрт? Десило се Рођење, засигурно,
Имали смо доказ и нисмо сумњали. Много пута сам видео и рођење
и смрт,
Али сам веровао да се разликују; ово Рођење доживели смо као
Тешку и горку агонију, као Смрт, нашу сопствену смрт.
Вратили смо се у своје домове, ова Краљевства,
Не нашавши више мир, овде, у старој вери,
Са неким страним људима и њиховим боговима.
Добро би ми дошла још једна смрт.*

Саша Хаџи Танчић

ВЕЛИКА И МАЛА ЦЕЛИНА есеји, огледи и чланци

I

ИСКОН И ВИЗИЈЕ

ПЕЋИНА / НЕСВЕСНО

Кад год ме снађе дубока патња, а доскора сам више патио него живео, препуштам се размишљањима о пећини и острву. Понесен духовним подстицајима, особито онима изнутра, захваљујући њима, стичем натраг оно што сам изгубио као биће изван природе. Копном је симболично постање прворођених синова Ноја. Човек из Ласкоа његов је суштински сродник; нацртан на стени, и сам стена, затворен у пећини хиљадама година. Мислим да је Рене Шар, поводом ловца и палеолитског сликара из Ласкоа, појмио да митови не ишчезавају, него да се само скривају иза повода. Далек нам сродник из Ласкоа, пребродивши смрт уметношћу, открио је врата правог простора живота. Митска животиња из Ласкоа има тело носорога, главу мачке, рогове говечета, чак и једну људску ногу.

Новорођенче из Витлајема природе је божанске колико и људске. Смештањем Христовог рођења у пећину универзализован је симболички значај *uterusa*, а, следствено, хришћанској цркви наследство Велике Матере (*Magna Mater*). Сократовско схватање пећине одузима овом станишту конформитет сваке врсте.

Наводно је Вергилије медитирао у пећини две миље од града. На крају двадесетог века, захваљујући науци, изгледа да су такозване Црне рупе својеврсне пећине небеса, а самим тим Универзума. Прсликане небеске, овоземаљске пећине враћају прапочелима.

Психоаналитичари објашњавају да потиснута еротика фантазије, спуштена либидом у несвесно, оживљава праслику ерогене зоне жене, а самим тим жене као мајке и жене као девојке достојне жудње. Ближе ми је њихово схватање по коме пећину и острво идентификујемо као део личности отцепљене од своје целине. Психолошки, острво значи увек релативну самосталност (аутономију), релативно отцепљење. А пећина, такође психолошки,

оно дубоко понирање у душевне функције властитог ЈА и диференцираних до једне једине, свесне, функције прилагођавања. Пећинама се такође симболише одрешење либида од спољног света премештањем у унутрашњост субјекта, чиме се активирају слике несвеснога. Карл Густав Јунг с правом подсећа на то да је овај процес у сваком случају стар колико и човечанство, јер се симболи налазе "већ међу реликтима доисторискога човека као и у најнижега типа човека који данас још живи". Пећином се симболише "тежња за поунутрашњивањем", али и за повлачењем. Пећина, то другим речима значи: унутра гледано. Споља неопажена, дубље увлачи унутра. (Фројд би и овде говорио о потискивању еротичког елемента). Кад год ме снађе дубока патња, размишљајући о пећини и острву, сетим се Мајстера Екехарта (најсјајнијег представника критичке струје у цркви на крају 18. века), који у једном свом спису каже: "Ко се добро осећа у души, њему је пријатно на сваком месту и код свих људи; а ко се осећа рђаво, њему је непријатно на сваком месту и код свих људи. Јер, ко се добро осећа у души, тај Бога има у себи".

УСКРСНУЋЕ

Христ потпомаже своје ускрснућу. Допуњава своју визију распетости. Али он је својој визији дао не само нова начела, већ нове начине њиховог осветљавања. Дао јој је и нови, сопствени облик. То се односи пре свега на стил умирања. Имати сопствени стил умирања – распињањем на крст – толико је важно да се чак претерано поштује. Намеравао је да реформише појаве, ствари, функције, не задовољавајући се оним што постоји. Али је Јуда одао тајну Господњег Сина, потказујући га лично. Зашто? Да би се изразио свет једном заувек, да би се једном визијом обухватило оно што је било, што јесте и шта ће бити.

Уздићи се "изнад света", уздићи се тамо где расте Дрво Сазнања, са којег је Ева убрала плод, највећи је могући подухват човеков. Тиме би се, потпуно, ослободио сваке улоге служења. Са Адамом је, изгнана, послата у службеној делегацији на Земљу. Ова библијска слика је покушај усклађивања односа, хијерархије, пропорције односа егзистенцијалног и метафизичког, естетског и етичког. Али њу ни најмање не ограничава стварни свет који је човек наследио. Ова поетска визија човековог "пада" само увећава важност реалног, истиче их; може да их омаловажава, али не може и да им умањи значај.

Бог је сам по себи изражај смисла света. Али је Христ формални преображај. Такве, нове форме одражавају се у свести дубље, трајније. Зато човек слика Христов лик, јер га колективно памти. Бога осећа у невидљивом. Значи ли то да је идеја о Богу као апсолуту заправо мит о немогућем?

Појава Исуса Христа је догађај управо зато што одговара на то питање. Христово васкрснуће је у стваралачком смислу неограничених могућности. Христ је извор универзалних тежњи уметности. Као што је Бог отац свега једном створеног, тако је Христ покровитељ свих појава новог. Из Христа се изводи стварно све ново или, у најмању руку, другачије. Он је дао пример апсолутно могућег.

ЉУДСКО И СВЕТИТЕЉСКО

У дуговекој историји Срба број знаменитих личности и великана заиста је импозантан. Па ипак, у народу који уме да негује традицију и поштује прошлост, један од најсветлијих и најсветијих бесумње је светом Сава, а празник назван његовим именом –

Савиндан.

И данас трагове његове живе присутности налазимо свуда око себе и у себи. Тим пре што је давно надишао обзорја историје и времена у којем је живео. Посвечени Сава, својим духом и духом свога дела, налази се и овога часа међу нама.

Да би се схватио значај једне такве личности над личностима каква је бесумње Немањин најмлађи син Растко, потребно је осетити атмосферу и доживети природу његове земље, упознати његов народ и ходочастити његове цркве и манастире; и то што подробније, посвећено, како би се најдубљим слутом појмили дух и смисао његовог послања. Прихвативши га као себи равна, иако владаревог сина, а са њим скривене изворе његове духовне снаге и памети, Срби су однос према њему уградили у своја колективна осећања легендом о свети Сави, поистоветивши је с древном причом о својој историји, својој цркви и својој држави.

1.

Једно место и једна књига, изгледа више него све друго, окренули су судбину нашег народа у коначном поравнању с положајем у историји. То место нашег духовног преусмерења бесумње је Хиландар. А та књига, та повест о трагичним искушењима у којима је побожност врховно начело живота, симболисан је Житијем светога Симеона из пера светог Саве.

Духовни и морални смисао њихове историјске појаве има вишеструко значење. Укратко, целокупно светосавље је нераскидиво повезано с овим светим местом и овом култном књигом српске културе и духовности.

Хиландар је најизворније надахнуће ове преосвећене хришћанске и православне душе. Ту је Растко Немањић осмислио себе духовником. Отада је Света Гора конститутивна вредност и "опсесивна метафора" наше духовне будности и будућности. И сада торжественим патосом одзвања молитвени бруј мора о мраморје са светогорским манастирима међу планинским венцима громадно припијеним једни уз друге. Под тим се духовним поднебљем, свесно одабравши подвижништво, постригани принц за дуге векове опкладио са историјом да ће његов народ истрајати у времену у којем освајачи не остављају предаха за обнову него стежу и прете уништењем. Зато Светогора, духовни источник наших прегнућа, надмашују границе тренутака. Прихватањем жртве за један виши морални и духовни поредак, Србија је са светим Савом, на Светој Гори, осмислила трајно опредељење своје националне судбине, а са њом историју и будућност.

Житија светог Симеона Савин су, пак, спис о вечности трансцендентног света и пролазности наше свакодневне егзистенције. Оживљавајући она својства очевог бића која не ишчежавају са физичким нестанком него се астрално ослобађају, он се чином тајанственог саображења изједначује с пределима његове интимне биографије у трагању за властитим бићем да би спојио своја разнородна лица архиепископа и дипломе, књижевника и просветитеља, исцелитеља и неимара, повезао конце живота и смрти суштаством бића времена и бића света. У Житију су похрањене његове успомене, искуства и сведочења пуноћом пратиоца очевог животног пута. С песничким чуђењем обликовао је његова драматична сазнања и поруке. Његов људски и светитељски лик, изражен у самом чину Савиног уметничког стварања оне скривене реалности – с ону страну уобичајених представа и садржаја не дају се обухватити логиком догађајне збиље. Житије светог Симеона, како га је Сава замислио, преосмишљава унутрашње просторе света и бића, уравнотежавајући моралне законе и божанску природу њиховог порекла. Особитим изразом таквих садржаја и значења, односно

таквог облика монаховог испољавања, исијава до узнесења Симеоново обраћање сину речима:

"Сине мој, послушај ме сада и бићеш блажен, јер блажен је муж који ме послуша и човек који сачува путеве моје. Не мешај се са безумнима. Тражи премудрости, да поживиш. Исправи сведочанства у разум. Јер онај који кори зле примиће себи досаду, а онај који обличава нечастивога, порећи ће себе. Не обличавај зле, да те не омрзне. Обличавај премудрога, заволеће те. Укажи премудроме на кривицу и биће мудрији, а праведнику поуку и наставиће да је прима. Почетак премудрости је бојазан Господња и савет светих је разум, а разумевати закон добра је мисао. Јер оваким добрим обичајем много ћеш поживети и продужиће ти се године живота."

У Савином делу Житије светог Симеона унутрашњи преображај настаје, међутим, суочењем са Богом сходно степену уложене моралности и духовности. У Житију светог Симеона човеков живот је, дакле, схваћен као елементарна датост свих овоземаљских вредности и закона реалног света. Монах Симеон, описан Савином руком и духом, суочен је с неумитним сазнањем о постојању другог, вечног и непролазног, божанског света. Таквим следом, Сава је развио визију моралне величине одрицања и порицања једног света зарад другог. Монах Симеон с том извесношћу спасава властиту душу. У монаховој свести опредељење за царство небеско је судбинског значења, а испаштање и праштање – облик пресудног чина.

Уопште узев, Савино дело Житије светог Симеона, скривена је хроника људског бића које испод површине видљивог и догађајаног размиче просторе драматичних унутрашњих суочавања да би искорачило из реалности живота и његових непосредних садржаја у свет посве универзалан и непролазан.

2.

Вековима, ми се тражимо и препознајемо у православљу и саборности наше цркве. Наше светосавље, као православље и хришћанство уопште, слави и хвали човеково божанско прапорекло, облике и мотиве људског постојања на Земљи и на Небу. Истовремено, оно је полазиште сваке озбиљне мисли о Српству и месту Српства у христијанизованој Европи. Познавањем оног најбољег што је свети Сава осмислио или рекао, проширујемо и оплемењујемо изворе нашег духа. Његово дело и визије у средишту су наше савремености. И данас Српство извлачи из светосавља нову духовну снагу. На жалост, оспоравају нам и угрожавају традицију и опстанак. Српска православна црква из светосавског легата износи на видело и подржава све што се обраћа садашњости зарад будућности. Пресудна борба је у току. Зато је Србин нарочито одговоран према светосављу у данашњем времену.

Таквим мислима заокупљен, у предвечерје Савиндана прошле године, из центра града, неждано се упутих нашој Саборној цркви. Време је било ветровито и хладно, мада јануар може да буде и много хладнији, када крочих кроз раскрыљену капију у црквено двориште. У том часу био сам једини посвећеник носталгичног враћања у прошлост (то јест свет који више не постоји, осим у предањима). Ногом дотакнут камен, најближи улазу, доживех као понорну визију конкретности света, његове неопозиве коначности. У цигло другог трена, у дну дворишта, дрво у облику нечијег лика, подударно с искуственим, расклопи се као читав људски род. Како да вам опишем оно што сам потом само духовним оком могао угледати? Када је изгледало, наиме, да је тиме окончана моја посета храму, у дну с десне стране од храмовних двери, отеловљеним обликом нарочитог смисла указа ми се посве

белодано прамен лозе необичног раста, узвинуте према небу. Дотакнув је руком, размакоше се границе епохе и ја угледах темеље цркве светог краља Милутина, одакле је заправо распротрла бујне и разгранате ластаре преко дрвених гредица подигнутих наспред бунара светог Саве. Слутом појмих да облик његов тајанственог присуства није оптички, већ метафизички условљен доживљајем света. Прераставши место свог земног почетка разлистала се кроз векове до садашњих дана следствено и сродствено смислу човековог трајања уопште, човековом месту и улози у свету. Но одмах потом, трајношћу и смислом поруке да се појединац не може ослободити прошлости а народ историје, тако узвинута, предочи се као духовна биографија нашег народа, његове појавности у посве омеђеном времену и простору. Истрајан у веровању, појмих да жиле хранитељке ове необичне биљке пију животворни сок на истом оном месту где је био сахрањен Стеван Немања, у монаштву назван Симеон. Беше то универзована представа нашег порекла као појединаца и народа; лоза немањићска, српска – лоза светосавска!

За мене црква светог краља Милутина, бунар светог Саве и место где је био сахрањен Стеван Немања није прошлост. У садашњости, када су нам борбеност и отпор поново незаобилазна нужност, поруке њихове свевремене присутности нису изгубиле на значењу који осећамо и истичемо снагом обновљене духовности. Дуго сам стајао крај указане лозе и ћутао. Ћутећи, ја сам заправо доживео целу нашу историју. А наша садашњост се оживотворавала соком из жила хранитељки ове необичне биљке. У јануарској ветровитој ноћи изгледала ми је посве стварна. Пожали сам што нисам откинуо бар листак, али сада мислим како то не би био прави гест хришћанина. А и зашто бих, када је целином њене присутности осећам у себи као пресађену.

УСМЕНЕ ФРЕСКЕ

Беседа је прозни реторски жанр у најужем смислу речи, говор или проповед на одређену тему из Библије или црквеног календара, но исто тако и на посебну моралну тему. Богословске и етичке по садржини и тенденцији, окупљене су најчешће у разноврсним зборницима са устаљеном или променљивом структуром, као реторски опус једног црквеног оца или као својеврсна антологија из дела већег броја црквених отаца. Типологија беседа је веома разноврсна, а зборници се и сами јављају као посебан, веома сложен жанр.

У Царству благе речи следи зборничке обрасце и беседографске корпусе настојањем приређивача да одабране беседе распореди у целину сврховиту тренутку појављивања, месту и улози избора. Његов поступак селективности изведен је из поетичности самог стварања у овом реторском жанру, подређеног захтеву формалног изједначавања у име духовне универзалности. Без обзира на различит ниво појединих реторских остварења, доминира религиозни доживљај који иза овога стварања стоји. Како би то рекли стручњаци, у томе је доживљају и његова естетика.

1.

Богата духовна баштина обилује беседничким текстовима пустиножитеља, испосника, светаца – песника и светаца – владара, и оних заточеника хришћанског и православног духа, изрицаним у беспућу где се усрдним молитвама и одрицањем стицало спасење, у скромним богомољама, светилиштима и епископским седиштима. Беседник им је самеравао садржину и облик, наводе и поруке, у

већ устаљеним жанровским оквирима црквеног предања, које је у начелу неизменљиво.

Основни тон беседи, пак, дају смерноумље, достојан израз, изврсне, живе фигуре, обрти и ритамско–мелодијска лепота усхићеног људског говора. Стилски и емоционално појачава се ефекат изговореног општим силабичким односом између првих реченица, средине и завршетка беседе.

Благодатно је остваривање односа између божанског и људског у акту беседења.

Беседе су усмене фреске.

Њима се поручује каквим духовним снагама и добрима располаже човек који себе потпуно подвргне закону Христове вере. Овај моменат је од битног значаја и за поетску структуру беседног жанра. Наиме, беседа посматра живот у једном метафизичком аспекту, без обзира на одабрану тему, али увек са циљем да се укаже на Божју благодат и божанско провиђење.

2.

Вредности беседа заступљених У Царству благе речи не слуте се из множине, већ из њиховог карактера. То је природно прожимање Слова беседника различитих епоха и доба, станишта и култура, али јединственог доживљаја Духа Божјег и Просветљења. Упркос поменутиим разликама, овде сакупљене беседе не одражавају само јединствен поглед одређене хришћанске провенијенције или цркве, него изражавају исте дамаре и теме у истим обликовним обрасцима свехришћанског света. То сведочи о непролазној традицији свехришћанства, које је витализовало духовност људи пре постанка нација у модерном смислу речи.

Са сталном свешћу о непојамном, несагледном свету изван непосредно видљивих хоризоната, одабране су и беседе новијих аутора, наших савременика, и саучесника актуелне српске садашњости, живућих у времену и земљи брзих и пресудних промена, као верних тумача изображене Земље и људи.

С топлом благодарношћу, господин Оливер Ињац, и сам врсни беседник, допринео је књигом У Царству блеге речи да се први пут у овој средини, јужносрбијанској, припреми и објави ове врсте дело. Зато својом појавом оно помаже разумевању духовног и целокупног живота родног града озаконитеља хришћанства Константина Великог; града Ниша, поново сабраног око старина и светих знамења духовности.

Благе речи овога Царства несумњиво ће одјекнути у читаоцима, сажето им изложивши поглед на живот и свет, на Бога, Господа Исуса Христа и Духа Светога; приближиће им и учинити разумљивијим друге према себи и себе према другима. У Царству блеге речи препознаје се део прошлости Човечанства, а на прагу смене другог и трећег хришћанског миленијума освештано се слуги и њихова будућност.

3.

Зашто говоре моја уста?

Зашто пише моја рука?

Шта је мој позив?

пита се један савремени европски песник, а са њим многа и многа покољења заветованих Речи, из које је настао Свет.

Питања остају, али Реч дејствује, и са њом "зрак погледа новог", како је такође лепо стиховао наречени песник.¹)

1. Наведене стихове из песме "Зашто" написао је немачки песник Паул Винс, а превео их је Иван Ивањи. (Прим. аутора)

УЗ СРПСКЕ ПРАЗНИЧНЕ ПРИЧЕ

Наше православље има сва обележја двеју духовних "инвестиција" – некадашњег паганства и потоњег хришћанства. Постепени развој хришћанства и нарочито цивилизацијски процеси потиснули су народну религију, што нипошто не значи да је заувек нестала. Наши писци заступљеним прозама литерарно снажно уверавају у то да трагови народне религије почивају у несвесној сфери ликова као примарни обрасци предања, прича и обичаја који трају до наших дана. Обичаји, предања и веровања чак битно одређују судбину ликова и читавих породица у већини овде заступљених проза. То значи да књижевна прошлост ових проза није доиста у прошлости, већ је активна сада као прошлост, и то ваља имати у виду било да је реч о причама или антологији.

1.

Тешко се остаје равнодушан према књижевним судбинама ликова, у чијим се животима смењују тренуци силовитих радости, трагичног заноса и страдалничких испаштања. Везом између свог емотивног света и светитеља, дубоком, сложеном и трајном, они откривају своје сумње и очајна надања, клонућа и поразе, приставши да носе крст досуђен целом човечанству. Приче Боре Станковића, Симе Матавуља, Стевана Сремца, Радоја Домановића, Исидоре Секулић, изједна поручују да је јака породица тамо где је јака вера и да је јака вера у јаким породицама. Поред наведених писаца, Антологија истовремено подсећа на значајна имена наше књижевности која су временом неправедно заборављена или запостављена, попут Светозара Ћоровића, Душана Радића, Милете Јакшића, Милана Кашанина или Григорија Божовића.

Први пут у српској књижевној историји тематски је обухваћен и вреднован један ток прозног стваралаштва. Издвајајући приче о празницима из заједничког контекста српске књижевне историје, имали смо прилику која се ретко указује да један по много чему јединствени приповедачки спецификум, објективно и књижевно историјски непорецив, уважимо и систематизујемо. Ова хрестоматија врхунских домета у прозном жанру показује како се духовна историја нације, у двовековном низању, уметнички сажима у причу.

Антологија је подељена у пет скупина прича, тематски повезаних најзначајнијим православно хришћанским празницима; отвара се причама о Христовом рођењу (Божићу), а окончава причама о његовом васкрсењу (Ускрсу). Посебним одељцима издвојене су приче о задушницама, славама и другим празницима. У свима доминира архетипско – предања, обичаји и ритуали за које се с правом може рећи да имају друштвено, социјално и психичко порекло. Управо у чињеници да они трају у народном предању, вери и свакодневном животу и само се у начину испољавања мењају током времена, говори о томе да је реч о колективном и архетипском.

Својом виталношћу, ова врста књижевне баштине успоставља прекинут континуитет и омогућава јединствен увид у побожност као уметничку тему и садржај. Исто тако, ставља у први план оне књижевне токове и оне ауторе који су снагом свог приповедаштва

одређивали епоху.

Сматрам да се књижевноисторијски процеси у српској култури не могу разумети и не могу остварити своја права и трајна значења уколико се и ова врста приповедаштва темељито не испита као аутентичан вид стваралачког обликовања слике света српске породице и друштва. Тиме и српска књижевност добија већа историјска и духовна значења и дубљи уметнички смисао.

2.

Подстицаји који су ме нагнали да приступим раду на овој антологији били су мотивисани двојаким намерама. С једне стране, био сам сасвим сигуран да се не може писати нити се да замислити једна целовита историја српске књижевности а да се не приступи систематски и осмишљено испитивању прича о празницима; дакле, док се не испита свеколико присуство таквих тематских и мотивских оквира у српској прози, без обзира на то да ли су оне превасходно или потпуно мотивисане побожношћу и вером својих аутора. Јер вера и побожност испољавају се и у облику књижевних и уметничких дела, а не само у теозофској и црквеној литератури. Али још један подстицај био је од не мањег значаја и од не мање важности. Чину избора ових дела из наше књижевности претходила је, осим књижевне и уметничке опредељености, и моја лична побожност; боље речено, лични доживљај онога што је у заступљеној причи "Весник" Исидора Секулић назвала "побожно свечан тренутак".

3.

Живимо у време учесталих празника. Поред међународних и националних, државних, републичких и градских, породичних и личних, постоји и читав низ других празника. О таквим празницима приповедају писци српске књижевности. Избор таквих прича досад никад није приређен. Читаоци антологије Српске празничне приче имаће прилике да се упознају са једним веома значајним рукавцем наше књижевности. Изабране приче појављују се овако обједињене први пут пред широм публиком. Антологија омогућава да се прикаже уметност приповедања српских писаца као културно благо првога реда.

Морам да признам да сам приликом трагичног читања таквих проза био испуњен поносом што су Срби последња два века превалили величанствен распон у визионирању своје побожности. Српски народ је стално веровао и отворена срца празновао. Без вере не би био у стању да поднесе бескрајно много недаћа и искушења.

У сваком случају волео бих да антологија Српске празничне приче обави једну културну мисију у нас, испуни дуг према једном неправедно запостављеном рукавцу приповедне прозе, која у правом смислу означава празник писане речи.

ДУХ ПАГАНСКОГ НАСЛЕЂА

Кад погледа иза себе, Србин хришћанске православне вере види сенку паганина. Ко би данас био паганин ако је већ хришћанин? Ко би остварио најтананији увид у претходну веру кад већ два миленијума нова вера уобличава буктињу живота човека? Та велика нова вера познаје једног бога, љубав за живот и наду да се

живи после смрти. Ко би, дакле, изабрао повратак на старо да може постићи да живи по новом, или да путем вере може да осмисли, из сопственог смртног бића, живог Бога који силази на земљу, да га спасе и овековечи? Већина људи и наставља свој земни живот после смрти у сећању и књигама (милосрдно што је све почело Речју и Светим писмом са Старим и Новим заветом); у славној чињеници њихове постојаности има једнаке истине и жетве живота колико и у ритуалној пракси и анимистичким представама, што су их измислили.

Судећи по свему, хришћанска православна вера у српској народној култури и данас живи од узајмљеног. Хришћански Бог, један и једини, постоји милошћу многих претходних. Помоћу Светог духа, Син божји је утројени Бог.

Паганство је многобожачка вера, која у традиционалној култури Срба постоји као народна вера по свом сопственом праву; њено присуство и трајање има потиснуту улогу. У новом се препознаје старо као преобразено. Тако преобразени препоручују се култови и магијски ритуали, али, исто тако, паганизују се одређени хришћански симболи попут рибе и крста или свеци.

Као никад раније, указала се потреба да се с егзактном упућеношћу и упитношћу изнова проблематизује и "прочита" наслеђено преобразено у хришћанској религији на крају друге хиљадите године њеног трајања. Напором личног увида и суда тога се подухватио један од најзначајнијих наших савремених етнолога и антрополога, др Бојан Јовановић, научни сарадник Балканолошког института САНУ. Његова студија Дух паганског наслеђа, посве ново, или бар другачије, чита нашу културну традицију и народну религију с аспекта актуелне савремености. Пре ове књиге Бојан Јовановић се огласио студијом Српска књига мртвих о обредној и симболичкој пракси, културном идентитету и смрти као чиниоцима смисла живота; потом, студијом Магија српских обреда о обредима садржају поводом рођења, склапања брака и смрти; а Тајном лапота о убијању старих као традиционалном и научном миту. Од особеног појединачног значаја, креативна егзистентност ових дела указује се као нужан прелудиј у ово ауторово дело. Паганска наслеђе, поручује Јовановић овом књигом, заправо је полазиште сваке озбиљне мисли о савременом идентитету културе и религије, духовности уопште, и њиховом месту у историји српског народа. Антропологија се и иначе стално бави човековом сликом, обликом и мотивом људског понашања. Ми не можемо деловати само као рационална бића, пошто је нашем осећању људске могућности од виталне важности придружен наш унутрашњи живот у којем лично и колективно наслеђе утиче и одређује, дубоко, квалитет наше свесности. Јовановићева студија изучава управо одговоран живот наслеђа за нашу савременост и будућност.

То нас приморава да упитамо да ли познавање оног најбољег што људи мисле и што говоре о хришћанству, почев од самих апостола, проширује и оплемењује изворе људског духа? То нас приморава да се на почетку његове треће хиљадите године замислимо над доприносом хуманистичког деловања хришћанства или да ли не постоји између тежњи христолике моралности која се развија љубављу према Богу и другима и историјског следа људске егзистенције на планети социјалним и политичким изборима његове деловорности широк јаз или супротност? Ова друга могућност нарочито је узнемирујућа. За њу прошлост и садашњост, од овога дана, пружају сурове доказе.

Ово опет значи да се свако ко изучава или тумачи хришћанску религију мора питати како на све то делује најосетљивије место човековог бића: прешније и одговорније коришћење наслеђа паганства и енергије његовог духа? У садашњем стању српске традиционалне културе ништа више не забрињава од чињенице да би се свако такво истраживање сматрало за бизарно или субверзивно. У томе је суштина.

Одавде научна акрибија, метода и циљ студије Дух паганског наслеђа извлаче своју креативну снагу. Указујући на његове критеријуме емпиријског проверавања и закључивања и на

колаборативна остварења паганства кроз хришћанство, наведени смо да утврдимо да су сада његов метод и визија у средству актуелне зоне научног интересовања за доказивање древне примарности и универзалне слике паганства.

Дело Дух паганског наслеђа обогаћује нашу науку и изворе осећања аутохтоне припадност српског народа хришћанству не само кроз православље, односно светосавље, него управо духом паганског наслеђа. Српска традиционална култура је и даље способна за живот. Али мада је она неисцрпно фасцинантна, само је ретко кад од крајњег интереса. Сматрамо да веома доприноси нашем познавању њених могућности и коришћењу њом, да се може доказати да постхришћанско паганство више прониче у нашег човека и народ него савремена технолошка искуства. Никакво откриће у области генетике не крњи га нити превазилази.

Штавише, доводе се у питање неке освештене идеје претходника, пре свих Чајкановића, када је реч о самој етнологији и антрополошком приступу српској народној религији.

Дистинговира се изворно паганство, односно облици раних веровања, а постхришћанско паганство наставља да исијава из дубине као потиснути, латентни слој. Иако, дакле, претходи хришћанству, паганство се јавља и после хришћанства у народној обичајној и верској пракси мењајући и преображавајући поједине хришћанске садржаје. Пратећи пут тог његовог преображења, аутор такође утврђује да паганство оличава религијски однос који се ме преовлађује и интегрисати у виши облик религијске свести. Не само да се опише ширење религијских вредности хришћанства није показало као баријера пред паганством, него се у значајним примерима висока места постхришћанског паганства препознају у многим његовим изданицима. Сагледано у том аутентичном контексту, могу се адекватније разумети значења одређених ликовних представа, попут јелена, рибе и крста, на пример. Ово је од очигледне важности и за проучавање паганског преображаја представе Светог Саве, потекле из црквеног култа. Од очигледне и чак страховите важности је и појава промене вере, односно провере, коју се тумачи као драма недовршеног прелаза нашег народа из паганства у хришћанство. Откривање будућности, веровање у судбину, затим животни и годишњи обредни кругови, жртвени обреди, света освете и свети ратници, бајања, као и целокупна магијско-ритуална пракса (демони, здухачи, змајеви, але и ђаволи, и нижа натприродна бића) изданици су духа потиснутог паганства сложеног и слојевитог бића човека традиционалне, као и савремене културе. То утврдивши целином ове структурно веома компактне књиге, Бојан Јовановић закључује да је управо "евидентно у бројним појмовима традиционалне културе и народног живота, паганство српске народне религије битан чинилац веровања, мишљења и понашања које је током вековне праксе допринело стварање одређеног менталитета." (стр221). Кад то закључује, има у виду да се, заснована на карактеристичном типу магијско-религијских веровања и схватања, паганска нарав одликује "одређеним карактеристикама које препознајемо у индивидуалном понашању и колективном животу српског народа" (стр. 222). У ширем контексту овај закључак кореспондира с мишљење појединих научника о томе да су и хришћани само појединци, а не народи, односно, да народ не може исцела бити хришћански, него да се дух хришћанства најдубље осећа у сваком бићу појединачно у равнима његове матријалне и психичке реалности. Паганска нарав, препозната у индивидуалном понашању и колективном животу српског народа кореспондира пак с оним што је Марсел Пруст знао о чариам или оптерећењима родославља; кад год нас Отело подсети на рђу росе на сјајном сечиву – како сликовито каже Џорџ Стајнер – ми доживљавамо нешто више од чулне, пролазне реалности кроз коју морају да пролазе наши животи, него што је посао или амбиција физике да пружи. Свака социометрија друштвеног мотива или тактике лакша је од пера кад се стави насупрот наслеђу и предању, јединственој људској потреби за веровањем.

Слађана Сл. Стојановић

ОБНАВЉАЊЕ

Косанчићу стижем из Ниша, у сиви сутон. Над Пустом реком гаси се сјај, са небеског црвенила бескраје сенке. Видим још из аутобуса врхове брегова, црвене кровове и дрвеће, падине укрупњених облика. Једва приметни, ближе ми се нагло дрхтураво растиње и поравнато зеленило, као распрострто платно. То је онај часак приближавања кад се видљив Косанчић распе и разлије новом привлачношћу. Страх је живо биће кришом успузало мноме одоздо навише и упијено у тело до костију.

Тад се сетим баке Стојанке. Самцита, спава у изби сеоског гробља. Силим се несабрано да је мислима прихватим као живу. Памтим је спопалу болешћу, одбачену као камен у шаш: скида мараму с главе, омотава песницу косом; истрже из бразде мотику и лупа о камен да отресе земљу. Али до бола мучи товар купина обраслих трњем... Страх боде као то трње, и пробада.

Отварам капију, ступам каменом стазицом... нови страх пред њеном обновљеном кућом.

Скинем с рамена торбу, приближим се бунару и покретом главе поздравим праг; милостиво, у име њене љубави, простосрдачне доброте. Успет, орах крошњом прекрио кућни кров. Извлачим кофу с водом из бунара, као некад она. Али не више од тога; ни да просечем јарак, ни да пустим воду, поставим кочиће за парадајз и наведем пилиће да покљуцају зрневље.

Бака је надничила и код других. Сирота и усамљена, служила је имућне и подвече се враћала, посве посустала, поцрнела, погурена и клонула. Штедела је да доврши кућу, купи бачву, чизме, прегаче, платно за кошуљу; беда притисла. А ћерка и зет – моја мајка и отац – готово је заборавили; стара Стојанка њих није. Кад год то признам у њихово име, осетим олакшање. Нема њеног милостивог гласа да ми захвали. Из мрачних углова собе само мора страха, немоћна жалост. Упалим свећу на њеном гробу, да је мајушно светло смири. Узалуд. Ужегнем шибицу, а пред очима ми врело њених мука, дубина душевне ране.

Има, има неиспитаних појава. Ето, у том часу осетим неку "струју" из њеног гроба. Њоме напојена, обрем се поново на путу до њене куће. Тужно је изгледала све док је отац, годинама доциније, није "учврстио".

Он је учврстио – помислим, сећајући се њеног ранијег изгледа као проживљене море. Дуго сам се залуду варала надом да ће отац помоћи баки за живота. Исплакала сам многе године њеног патништва кад је изагнао из наше куће у Нишу. Бадава сам је до небеса уздизала. Налазила сам нове и нове начине за њену одбрану пред оцем, пошто се мајка није усуђивала да је заштити. Распршиле су се моје наде кад се принуђена вратила у Косанчић, уместо да смо је задржали у Нишу. Сестра и ја дуго потом навече смо испотиха спомињале баку Стојанку... Сећала сам се баштеног засипа иза куће у Косанчићу, зараслог травом. Волела сам да мислим на бакину скромну кућу у којој је после дуготрајне циче зиме и мразева дочекивала прве топле дане. Данданас осећам тај час, као да је било јуче: по грању, по кори хростових дебала, цуриле су крупне, прљаве капи; наскроз је плакао с њом укочени прут, пањ, камен, свако дрво. У трен је жарила топлином. Насићена, ширила је на замрзнуту природу. А дрхтала је и светлукала пред кућом, мислећи о нама.

Овамо у нишу чула сам тада чудну песму врабаца на грању ораха. Дубоко сам осећала да бака мисли на нас и да нам опрашта.

За њом је остала кућа у којој је одбачена живела, припавши наследно мајци. Наследство у кругу домаћег прага ублажава тугу за несталима. Чиме смо је заслужили, увек се питам. Љубављу, њеном чежњом за нама до смрти?... Шта нас спаја? Моја мајка – њена кћер; мајка моје мајке. У детињству сестра и ја, и мајка с нама, биле смо под очевом руком, слушале га и поштовале. Нисмо имале права да под претњом осудимо оца што је уцвело баку Стојанку.

Неписан закон његове воље је поништен чим је нестало баке, а мајка наследила њену кућу. Похрлио је, по тврдом путу, по жези; Ништа га није зауставило да убрзо припоне да је обнавља од темеља до крова. у његовој души није било "меких влаканаца" саосећајности. Ах! Велика је његова кривица пред баком!... али зар само његова? Разбиле смо се у појединце и посве разишле у ставовима мајка, сестра и ја. Шта је вредело што сам се прилагодила? Зар нисам правилно развила мисао? Спојио нас је дух обнове, болно и мучно, променом односа према баки преко куће коју смо преузели да настанимо. Кућа, знак наследства, мени је мање значила од доживљаја живота и света којим ме је бака надахнула; промишљањем, осећањем, скромношћу, добротом, речју свим што је стекла искуством. Као унука, даље од те тачке где се бака зауставила, ослонила сам се на друго подножје са којег ћу се уздићи; ишчупавши из очевог утицаја своје поносно мишљење с толиким напором као да ломим своје кости и већ научена да сагибам врат послушно му се подредих као кћер.

Но нисам престала бити она која јесам. Подржала сам га у настојању да је обнови.

Кад год на то данас помислим, осетим хладан дашак страха. Они ће ме заборавити, шаптала је бака бледим уснама. Неће ни помислити на мене. Обновом куће оповргли смо варку таквог бакиног осећаја.

Шта је материнство? Бака је имала право на то према својој кћери, моја мајка према мени и сестри, а ја према мојим двома кћеркама... Имати право!... О страхото!... имати и право! Нико није окривио

или казнио оца, кад је прстом баки показао пут према вратима. А тај пут нас је довео до њене куће у Косанчићу.

"Заштитимо је од пропадања", само рече отац.

Хладан ми је зној цурио с чела. Срце ми је закуцало тврдим, успореним билом.

"Обновићу је; ја ћу је учврстити, ја ћу је оживети", понављао је мукло.

Болна и пренапета понављала сам у себи његову нечисту реченицу.

Шта је значила некаква Стојанка, којој је усуд одузео све по реду, до последње обмане да ће је кћерка и зет дочувати?

Уздржана снагом материнског срца, није проклела.

"Вратили смо се за њом!" – прошаптала је мајка покајно.

Тренутак дубоке тишине. Зидови собе помакли су се према старичиној постељи, где је преминула, згрчена у мрчаном кутку куће коју оживесмо.

Отац је био неочекивано способан. Саградио је нови део куће, сачувавши старе. Покрпио је кокошињац у којем до данас гаје пилиће. С почетка је радио сам, а доцније надгледао радове и у томе уживао.

Ни трага срцбе, ни сенке увреде, ни призивук чуђења, само би ми кадшто по стиснутим уснама прелетео чезнутљив смешак, кадшто би се моје очи замаглиле.

И то је бакина победа, доказ њене одбрањене части, само бих помислила. Он је преузео њену кућу, избадивши је из наше.

Кад презнојени радници одбаце лопату и повечеравши напусте радилиште, уз насип, с одстојања, осмотрио би урађено. Очи би му засјале и прошаптао би: "Моје, и то је моје..."

Далеко од насипа и обновљене куће, понад поља, стршило је брдашце обрасло травом. Кутак за усамљивање! Успут сам загледала напуштене куће: греде газдинског дома без црепа као разгољене цеванице, нагибљен амбаре, летве разваљених плотова. Разрован камени пут кроз напуштено двориште нагло прекинут обрушеним зидовима.

Пред том сабласни учинило ми се да кроз прозор сија светло.

Никога пред вратима.

"Необично", рекнем баш заинтересована.

Још необичнија судбина давнашњих власника, доцније сам сазнала. Газда зацело давно умро, а потомци одсељени у велеград.

Између коприва и јорговановог грмља напoкон старица! Са прозора друге газдинске куће, кад приступих, дрско ми завири у очи.

"Ко си? Одакле си?"

Је ли господар? Могу ли га видети? – размишљала сам да је питам.

У собама још неких зубу времена изложених кућа орман извучен у средину собе, слике у дебелим рамовима и огледало; сто затрпан ремењем; узде, бичеви, ловачке торбе с прибором; прљаво рубље и похабана одела; задимљене лампице давно утуљеног пламена. Какве користи? Ругају се времену, шта ли?

Ко зна ... можда ће се купац и наћи – спремно одговорим себи, али чему? Чему старо?

А у дворушту бакине сироте куће до јуче брујала мешалица за малтер, наслагане цигле одоздо наузгор, врвели дунђери.

Газдински двор пропао у земљу, у високе тополе осушених врхова.

Иметак! Шта је?

Но моје је отац практичан, а ја идеалист и маштар! Преко лета на сеоском добру посматрати залазак сунца, трчати по мирисним ливадама за шареним лептирима, читати Тургеева у хладовини липа – слатких ли угодности! Посве друкчија је моја душа у Косанчићу!

По пензионисању, лети, отац борави на селу, кућу удесио по милој вољи, одмара под стехом и орахом.

И нада баке Стојанке се испунила. Орах и бунар, окућница и башта, баш вреде! На наслеђеној кући изнова темељимо лета свог живота.

У Косанчићу и време је видљиво, разлито сивом празнином несустало шуми.

T.S. Eliot

JOURNEY OF THE MAGI

'A cold coming we had of it,
Just the worst time of the year
For a journey, and such a long journey:
The ways deep and the weather sharp,
The very dead of winter.'
And the camels galled, sore-footed, refractory,
Lying down in the melting snow.
There were times we regretted
The summer palaces on slopes, the terraces,
And the silken girls bringing sherbet.
Then the camel men cursing and grumbling
And running away, and wanting their liquor and women,
And the night-fires going out, and the lack of shelters,
And the cities hostile and the towns unfriendly
And the villages dirty and charging high prices:
A hard time we had of it.
At the end we preferred to travel all night,
Sleeping in snatches,

With the voices in our ears, saying
That this was all folly.

Then at dawn we came down to a temperate valley,
Wet, below the snow line, smelling of vegetation;
With a running stream and a water-mill beating the darkness,
And three trees on the low sky,
And an old white horse galloped away in the meadow.

Then we came to a tavern with vine-leaves over the lintel,
Six hands at an open door dicing for silver,
And feet kicking the empty wine-skins.
But there was no information, and so we continued
And arrived at evening, not a moment too soon
Finding the place; it was (you may say) satisfactory

All this was a long time ago, I remember,
And I would do it again, but set down
This set down
This: were we led all that way for
Birth or Death? There was a Birth, certainly,
We had evidence and no doubt. I had seen birth and death,
But had thought they were different; this Birth was
Hard and Bitter agony for us, like Death, our death.
We returned to our places here, these Kingdoms,
But no longer at ease here, in the old dispensation
With alien people clutching their gods.
I should be glad of another death.

**Оснивач
Народна библиотека "Радоје Домановић"**

**уређује
Саша Хаџи Танчић**

**Компјутерска Обрада
Милош Дедић
Иван Цветковић**

**Секретар уредништва
Катарина Станковић**

Лесковац, 2005 година

ISSN 1820-7022 (online)